

زنجیره‌های ارزش اقتصادی منطقه‌ای؛ ایده‌ها و راهکارها

گروه مطالعات اقتصاد و فناوری

آذر ۱۴۰۱

نشست ۱۷

گزارش نشست تخصصی

بیت‌المصعب

نویسنده: مهناز فرقدان

تهیه شده در: گروه مطالعات اقتصاد و فناوری

تاریخ انتشار: آذر ۱۴۰۱

گزارش نشست تخصصی

زنجیره‌های ارزش اقتصادی منطقه‌ای؛ ایده‌ها و راهکارها

در این گزارش می‌خوانید

فرصت‌های کشور برای سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های منطقه، به منظور کاستن از خلأهای اقتصادی موجود، کدام‌اند؟

چالش‌ها و راهکارهای ورود به اقتصاد کشورهای منطقه و گسترش مبادلات با آنها چیست؟

گسترش تجارت با کشورهای منطقه چگونه چالش کوچک بودن بازار کشور را چاره‌ساز خواهد شد؟

اسامی صاحب اثر، مدعوین و حضار

ردیف	نام و نام خانوادگی	شغل	سمت	سازمان مربوطه
۱	صابر میرزایی	معاون پژوهش و توسعه	سخنران	مرکز همکاری‌های فناوری و نوآوری ریاست جمهوری
۲	احمدرضا میرزایی	مدیر گروه اقتصاد و فناوری	مجری نشست	مرکز مطالعات راهبردی و آموزش کشور
۳	مهناز فرقدان	پژوهشگر	مجری نشست	مرکز مطالعات راهبردی و آموزش کشور
۴	سهیل گودرزی	-	حضار	مرکز مطالعات راهبردی و آموزش کشور
۵	رضا یوسف پور	-	حضار	شرکت تترا
۶	جعفر مهدی زاده	-	حضار	اندیشکده سیاست‌گذاری امیرکبیر
۷	سعید داغینه	-	حضار	ایتان
۸	مصطفی سلیمی مفرد	-	حضار	اندیشکده اقتصاد مقاومتی
۹	فردین کریمی	-	حضار	اندیشکده اقتصاد مقاومتی
۱۰	محمد مهدی محمدی	-	حضار	اندیشکده اقتصاد مقاومتی
۱۱	رضا مخدومی	-	حضار	دفتر بررسی‌های ریاست جمهوری

زمان و مکان برگزاری نشست

سه‌شنبه، ۸ آذرماه ۱۴۰۱

زمان برگزاری نشست

مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور

مکان برگزاری نشست

زنجیره‌های ارزش اقتصادی منطقه‌ای؛ ایده‌ها و راهکارها

فهرست

- ۱..... ضرورت مراودات با کشورهای منطقه و عوامل تعیین‌کننده آن
- ۱..... فرصت‌های مهم کشور در عرصه تولیدات صنعتی
- ۲..... مواد، انرژی و محصولات صنعتی؛ سه رکن مهم تجارت
- ۳..... چالش کوچک بودن بازار در کشور
- ۳..... ظرفیت‌های منطقه و خلأهای اقتصادی موجود در آن
- ۴..... چالش‌ها و راهکارهای ورود به اقتصاد کشورهای منطقه
- ۵..... آثار تقویت روابط اقتصادی با همسایگان
- ۵..... سؤالات حزار
- ۶..... جمع‌بندی و تحلیل مجری نشست
- ۸..... منابع بیشتر جهت مطالعه

ضرورت مراودات با کشورهای منطقه و عوامل تعیین کننده آن

کشور ایران در کنار دارا بودن حدود ۴۰٪ از منابع دنیا، در منطقه‌ای به شدت برخوردار قرار گرفته است و برنامه‌ریزی برای آینده کشور، بدون در نظر گرفتن ظرفیت‌های منطقه امکان‌پذیر نخواهد بود؛ در گذشته انسان‌ها برای ادامه حیات خود، به حداکثر ۶۰۰ فرد دیگر نیاز داشتند که بتوانند محصولات نهایی را استفاده کنند، امروزه این امر با کمتر از ۳۰۰ میلیون نفر ممکن نیست. در همین راستا و به منظور ادامه حیات اقتصادی کشور، ضروری است از منزوی بودن و تکیه بر ابعاد جغرافیایی کشور اجتناب ورزید و مراودات بیرونی با سایر کشورهای منطقه را گسترش داد.

در بحث مراودات با کشورهای منطقه، سه عامل کلیدی تعیین کننده خواهد بود:

- آرمان‌ها: بدین معنا که چه سطحی از زندگی برای مردم کشور در نظر گرفته شده است.
- جغرافیا و امکانات کشور و سرزمین‌های مجاور: بدین معنا که کشور ایران ضرورتاً با سایر کشورهای منطقه یکپارچه است و نمی‌توان بدون در نظر گرفتن ظرفیت آن‌ها، جزیره‌ای فکر کرد.
- توقع دیگران: بدین معنا که انتظارات سایر کشورهای منطقه از ایران چیست.

فرصت‌های مهم کشور در عرصه تولیدات صنعتی

در مقوله تولیدات صنعتی که گوشه‌ای از مراودات کالایی با سایر سرزمین‌ها است، دو عرصه زیر از شانس‌های مهم کشور هستند:

- عرصه مربوط به مزیت‌ها و قابلیت‌های سرزمینی مثل کامودیتی‌ها^۱: کشور ایران به لحاظ برخورداری از ویژگی‌های ممتاز سرزمینی، قابلیت تبدیل شدن به تولیدکننده بی‌رقیب در صنایع کامودیتی (مس، آهن، آلومینیوم، نفت، قیر، کود شیمیایی و ...) را دارا است.
- دانش بنیان شدن: تجربه سایر کشورها همچون ژاپن و روسیه، دلالت بر این مهم دارد که کشورها در تجارت کالاهایی که نیازمند به‌کارگیری فناوری پایین و سرمایه ناچیزی بوده است، شانس زیادی

^۱ - Comodity منظور مواد اولیه‌ای است که قابلیت معامله با کالاهای یکسان دارد

نخواهند داشت؛ بلکه شانس کشورها در تجارت محصولاتی قرار دارد که مستلزم به‌کارگیری فناوری پیشرفته و سرمایه قابل توجهی باشند. این تجارب برای ایران نیز صادق خواهد بود؛ بنابراین شانس تجارت کشور در تولید محصولاتی با فناوری پیشرفته‌تر است که سهولت در صادرات محصولات را رقم خواهد زد.

مواد، انرژی و محصولات صنعتی؛ سه رکن مهم تجارت

به طور کلی سه رکن اساسی برای تجارت مورد نیاز است: مواد، انرژی و محصولات صنعتی (انسان ساخته)؛ کشوری که هریک از سه رکن مذکور را دارا نباشد، ناچار به واردات آن‌ها است.

ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی از ذخایر هنگفت انرژی برخوردار است و این قابلیت برخوردار، در آینده نیز پایدار خواهد ماند؛ کشور ایران به لحاظ دریافت آفتاب، سرزمین مستعدی است و وجود ارتفاعاتی که در ضمن قرار گرفتن در مسیر نور خورشید، از دمای مناسبی نیز برخوردار هستند (به منظور کاستن از آسیب گرما بر صفحات سیستم‌های خورشیدی)، بهره‌گیری از انرژی‌های نو به قیمت ارزان را فراهم خواهد کرد.

ایران همچنین از نظر برخوردار، از مواد نیز غنی است؛ چرا که مواد، متکی است بر انرژی؛ به نحوی که می‌توان گفت هر ماده‌ای از انرژی ساخته شده است. یکی از قابلیت‌های مهم کشور، دسترسی به انرژی ارزان است. به واسطه ارزان بودن انرژی، کشور ایران قابلیت تبدیل شدن به کشوری برتر در زمینه مواد را دارد. در این راستا علاوه بر صرف انرژی برای مواد استخراجی (مانند آهن، مس و ...)، صرف آن برای نیل به مواد خالص و پیشرفته نیز حائز اهمیت است.

در زمینه برخوردار، از تولیدات صنعتی، لازم به ذکر است که اقتصاد ایران بسیار متنوع است و می‌توان گفت کشور قابلیت تولید بالایی دارد؛ ایران، سرزمینی عجیب و با بنیان‌های صنعتی نیرومندی است که با تکیه بر مزیت انرژی و سایر کامودیتی‌ها و در صورت فراهم بودن سایر شرایط، ظرفیت تولید را خواهند داشت.

چالش کوچک بودن بازار در کشور

تولید بر سه رکن فناوری، بازار و سرمایه استوار است. در صورت وجود فناوری، امکانات تولید نیز فراهم خواهد شد. فراهم کردن سرمایه نیز منوط به فراهم بودن دو رکن دیگر است، اما رکن بازار را می‌توان بزرگ‌ترین چالش تولید در کشور دانست؛ با وجود قابلیت تولید محصولات متنوع در کشور، کوچک بودن بازار بزرگ‌ترین مانع برای تحقق تولید است. به طور مثال در صورت تولید میکروسکوپ الکترونی، بازار کشور متقاضی حداکثر ۵۰ محصول خواهد بود و در صورت تولید ۵۱ امین محصول، بازار فروشی برای آن وجود نخواهد داشت و شرکت تولیدکننده تعطیل خواهد شد.

راه‌حل گسترش بازار را می‌توان گسترش تجارت با کشورهای منطقه دانست. بازار همسایگان، حدود ۶۰۰ میلیون نفر است که می‌تواند بازار مصرف و تأمین‌کننده مواد اولیه مورد نیاز کشور باشد. لازم به ذکر است این بازار به دلیل حضور اعراب و روس‌ها، بازار ثروتمندی نیز خواهد بود که در صورت تولید با مقیاس بزرگ، هزینه سرمایه‌گذاری هنگفت را جبران خواهد کرد.

ظرفیت‌های منطقه و خلأهای اقتصادی موجود در آن

در منطقه، ظرفیت‌های عظیمی وجود دارد، لیکن با وجود این ظرفیت‌های عالی، خلأ اقتصادی بزرگی در منطقه احساس می‌شود و آن فقدان سرمایه‌گذاری است. به طور مثال، ۷۰٪ از منابع آبی منطقه از کوه‌های تاجیکستان سرچشمه می‌گیرد ولی فقدان سرمایه‌گذاری در این ناحیه مشهود است. از طرفی بزرگ‌ترین قطب‌های تولید پنبه در اطراف کشور هستند، ازبکستان و ترکمنستان - که از تولیدکنندگان بزرگ پنبه هستند - به دلیل نبود تقاضا برای تولیدات پنبه خود، روده‌های سیحون و جیحون را مصروف پنبه کرده‌اند. همچنین تاجیکستان که در گذشته معادل ۱ میلیون تن تولیدات پنبه داشته است، به دلیل نبود خریدار برای پنبه عرضه‌شده، تولیدات پنبه خود را به یک‌صد هزار تن کاهش داده است.

با توجه به اینکه قطب‌های بزرگ پوشاک، در مغرب و مشرق کشور قرار گرفته‌اند و از طرفی فناوری تبدیل پنبه به نخ از سال‌ها پیش به صورت کنونی مورد استفاده قرار می‌گیرد، این قابلیت وجود دارد که با خریداری تولیدات پنبه از کشورهای مذکور و با به‌کارگیری فناوری تبدیل پنبه به نخ، دوک‌های بزرگ نخ را به پاکستان،

ترکیه، بنگلادش، سریلانکا و ... صادر کرد. بدین طریق ارزش افزوده‌ای بدون نیاز به نبوغ و خلاقیت خاص حاصل خواهد شد.

نمونه دیگر از این ظرفیت‌ها، جنگل تایگا^۲ است؛ تایگا بزرگ‌ترین جنگل دنیا است که از اروپا تا اقیانوس آرام امتداد دارد. لازم به ذکر است که این وسعت عظیم به جهت مسائل لجستیکی آن، تقریباً بهره‌برداری نمی‌شود. در این میان کشوری که می‌تواند از راه دریای خزر چوب زیادی از این ناحیه خریداری کند، ایران است و به همین واسطه تبدیل شدن به تولیدکننده چوب نیز قابل تأمل است. همچنین می‌توان با ساده‌ترین فناوری مورد نیاز، از این چوب ویسکوز استخراج کرد و به تولیدکننده الیاف طبیعی تبدیل شد.

در مثال دیگر می‌توان از معدن سنگی مرزی کشور با افغانستان نام برد؛ ۱۰٪ از این معدن در خاک ایران و ۹۰٪ آن در خاک افغانستان قرار دارد. لازم به ذکر است همان ۱۰٪ که در خاک ایران قرار گرفته، دومین معدن بزرگ کشور را تشکیل داده است. از طرفی یک نمونه از معادن سنگ آهن در افغانستان وجود دارد که در ضمن دارا بودن عیارهای بالا، از مجموع همه معادن سنگ آهن ایران بزرگ‌تر است. این فرصت بسیار بزرگی برای کشور است و می‌توان با خرید سنگ آهن افغانستان، صنعت آهن در کشور را قدرت بخشید.

همچنین خریداری ذخایر گازی ترکمنستان و فروش آن به پاکستان، به دلیل برخورداری ترکمنستان از ذخایر گازی قابل توجه، قابل تأمل است.

چالش‌ها و راهکارهای ورود به اقتصاد کشورهای منطقه

لازمه تجارت با کشورهای منطقه، سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های این کشورها است. به واسطه سرمایه‌گذاری در بازار همسایگان و راه‌اندازی تولید در این بازارها، می‌توان انتظار داشت که آن‌ها نقش بازارهای بزرگی را برای صادرات محصولات و خدمات ایران ایفا کنند.

در این مسیر، چالش اصلی پیش روی کشورهای همسایه برای خرید محصولات و خدمات کشور، فقدان نقدینگی بوده و آن‌ها خواستار معامله با محصولات و کالاهای خود به جای پرداخت نقدی هزینه کالاها و

^۲ Taiga

خدمات خواهند بود. چالشی که در صنعت کشتی‌سازی و در وراه به فروش نرفتن کشتی‌های در انتظار سفارش نیز به چشم می‌خورد؛ در این راستا نیاز است امکانات و امتیازاتی به منظور ترغیب سایرین به خرید کالاهای ایرانی، همچون پرداخت اقساطی و یا پرداخت با کالاها و محصولات موجود، در اختیار آن‌ها قرار داده شود.

آثار تقویت روابط اقتصادی با همسایگان

سرمایه‌گذاری در بازار کشورهای همسایه، نقش مؤثری در ثبات و امنیت منطقه و مقابله با آثار تحریم‌ها خواهد داشت. از یک سو اقتصاد قوی به محیطی امن و باثبات در پیرامون کشور وابسته است و امنیت و ثبات منطقه‌ای نیز نیازمند وجود رشد و رفاه اقتصادی است؛ بعد از خروج از برجام، فشارهای اقتصادی و سیاسی ایالات متحده آمریکا، مشکلات مختلفی را پیش روی کشور قرار داده است. توجه هرچه بیشتر به اقتصاد مقاومتی و دیپلماسی اقتصادی با همسایگان با توجه به موقعیت جغرافیایی کشور، از بی‌ثباتی و ناامنی منطقه‌ای جلوگیری کرده و موجب رسیدن به اهداف استراتژیک و توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران است.

از سوی دیگر با تقویت دیپلماسی اقتصادی با همسایگان و جلوگیری از انزوای ایران، می‌توان از طریق پرهزینه کردن سیاست‌های تحریمی، از چالش‌ها و تهدیدات ناشی از تحریم‌ها جلوگیری به عمل آورد.

سوالات حضار

یکی از حاضرین: با فرض پیوستن کشور به بازارهای منطقه، ۶۰۰ میلیون جمعیتی وجود خواهد داشت که می‌توانند متقاضی محصولات ما باشند. در این بین چالش تأمین مالی و تقابلات مالی که قرار است اتفاق بیفتد، وجود خواهد داشت. از طرفی نمی‌توان قیمت‌گذاری کالاها را بر اساس دلار انجام داد و از طرفی نمی‌توان با کشورهای منطقه بر سر یک واحد بهینه پولی مانند یورو توافق کرد و شاید بزرگ‌ترین چالش ما مسئله جابجایی پول و قیمت‌گذاری محصولات باشد. حل مسئله مذکور به چه صورت خواهد بود؟

مهندس میرزایی: البته که نظامات متنوعی برای تسویه وجود دارند. ولی به طور کلی حسابداری می‌تواند به شکل یک پول مورد توافق باشد، مثلاً حسابداری به یورو یا دلار باشد. اما در حقیقت نه دلاری در کار است و نه یورویی، هیچ انتقالی انجام نشده و هیچ پولی از هیچ بانکی به بانک دیگر نمی‌رود. در حقیقت بانک چیزی

جز دفتری با عناوین طلبکار و بستانکار نیست. عملاً همه تجارت ما با پول فرضی است و ما تنها به یک سیستم پیام‌رسان و یک سیستم تسویه نیازمند هستیم.

یکی از حاضرین: همان‌طور که ذکر شد، فناوری، بازار و سرمایه، سه رکن اساسی تحقق تولید هستند. در کشور ما میزان خروج سرمایه از ورود آن بیشتر است؛ مناطق آزاد که می‌بایست جایگاه جذب سرمایه‌گذاری خارجی باشند، با وجود تمام مشوق‌های موجود، در سال کمتر از ۱۵۰ میلیون دلار جذب سرمایه‌گذاری خارجی دارند و اساساً کشور ما جایگاه جذابی برای سرمایه‌گذاران خارجی نیست. همچنین به دلیل فقدان سیاست توسعه صنعتی، جهت‌دهی به اندک سرمایه خارجی وارد شده به کشور مقدور نیست. در ارتباط با بخش خصوصی نیز هدف این بود که با سیاست خصوصی‌سازی، بدنه بخش خصوصی تقویت شود. لیکن اجازه رشد بخش خصوصی در کشور داده نشد. تحلیل مسائل فوق به چه صورت است؟

مهندس میرزایی: سرمایه‌گذاری خارجی نه فی‌نفسه خوب است و نه فی‌نفسه بد؛ این نوع سرمایه‌گذاری می‌تواند سودآور و یا به شدت زیان‌بار باشد. قراردادهای و تجربه تاریخی کشور، حکایت از آن دارد که این نوع سرمایه‌گذاری در صورتی که به شکل درست انجام نشود، می‌تواند زیان‌بار بوده و همانند دوره قاجار کشور را تا سر حد مستعمره شدن پیش ببرد. در همین راستا نباید انتظار داشت پولی از خارج به کشور وارد شود و سرمایه‌گذاری خارجی بدون وارد شدن پول به کشور مدنظر است.

در رابطه با خصوصی‌سازی صنایع بزرگ نیز شاید بهتر باشد در آغاز کار و فازهای نخست، شرکت‌ها و صنایع کوچک‌تر وارد مسیر خصوصی‌سازی شده و پس از افزایش تجربه و ایجاد اعتماد میان سرمایه‌گذاران به سمت خصوصی‌سازی صنایع بزرگ‌تر پیش رفت.

جمع‌بندی و تحلیل مجری نشست

کشور ایران در کنار دارا بودن حدود ۴۰٪ از منابع دنیا، در منطقه‌ای به شدت برخوردار قرار گرفته است و برنامه‌ریزی برای آینده کشور، بدون در نظر گرفتن ظرفیت‌های منطقه امکان‌پذیر نیست؛ به منظور ادامه حیات اقتصادی کشور ضروری است از منزوی بودن و تکیه بر ابعاد جغرافیایی کشور اجتناب ورزید و مراودات بیرونی با سایر کشورهای منطقه را گسترش داد. راه‌حل گسترش مبادلات با کشورهای منطقه، سرمایه‌گذاری در

ظرفیت‌های این کشورها است؛ در این صورت در ضمن گسترش مقیاس بازار، گسترش دامنه صادرات محصولات، تنوع‌بخشی به مقاصد صادراتی و نیز تولید محصولاتی با فناوری پیچیده‌تر حاصل شده و کشور در مسیر نیل به جایگاه اول منطقه و به دنبال آن کاهش آثار تحریم‌ها و پایداری صلح و امنیت در منطقه حرکت خواهد کرد. در ذیل نکات برجسته نشست ذکر شده است:

- امروزه برنامه‌ریزی برای آینده کشور، بدون در نظر گرفتن ظرفیت‌های منطقه و با تکیه بر ابعاد جغرافیایی کشور منطقی نیست و همین امر گسترش مراودات با کشورهای منطقه را ضروری می‌سازد.
- در مقوله تولیدات صنعتی که گوشه‌ای از مراودات کالایی با سایر سرزمین‌های منطقه است، عرصه مربوط به مزیت‌ها و قابلیت‌های سرزمینی (همچون کامودیتی‌ها) و دانش‌بنیان شدن، از شانس‌های مهم کشور هستند.
- مواد، انرژی و محصولات صنعتی، سه رکن اساسی مورد نیاز برای امر تجارت هستند؛ کشور ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی خود، از ذخایر هنگفت انرژی و مواد برخوردار است. در زمینه تولیدات صنعتی نیز لازم است با تکیه بر مزیت انرژی و سایر کامودیتی‌ها و نیز فراهم ساختن سایر شرایط، ظرفیت تولید ایجاد شود.
- کوچک بودن بازار، بزرگ‌ترین مانع کشور برای تحقق تولید است و گسترش بازار را می‌توان از طریق گسترش تجارت با کشورهای منطقه رقم زد.
- علیرغم وجود ظرفیت‌های عظیم و پتانسیل‌های عالی در منطقه، فقدان سرمایه‌گذاری در آن‌ها خلأ اقتصادی بزرگی است که در منطقه احساس می‌شود.
- لازمه تجارت با کشورهای منطقه، سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های این کشورها است. در این راستا چالش اصلی کشورهای همسایه برای خریداری محصولات کشور، فقدان نقدینگی خواهد بود. در اینجا راهکارهایی همچون پرداخت اقساطی و یا پرداخت هزینه با کالاها و محصولات موجود، چاره‌ساز خواهد بود.

منابع بیشتر جهت مطالعه

۱. ارغوانی پیرسلامی، فریبرز؛ و غلامی، محمدحسن (۱۳۹۷). دیپلماسی اقتصادی ایران در بستر قوانین برنامه‌های توسعه: آسیب‌شناسی برنامه‌های چهارم تا ششم. مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز. ۲۸(۱۰)، ۱-۲۷.
۲. کاشیان، عبدالمحمد (۱۳۹۸). دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در شرایط تحریم؛ برون‌نگری در اقتصاد مقاومتی. آفاق امنیت. ۴۳(۱۲)، ۷۳-۵۷.
۳. عرب‌پور، امیرحسین (۱۳۹۹). دیپلماسی اقتصادی ایران با همسایگان؛ راهبرد سیاست خارجی دولت دوازدهم در توجه به دیپلماسی اقتصادی و بازارهای منطقه در دوران افزایش تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی. اندیشکده دیپلماسی اقتصادی.
۴. نیکونسبتی، علی (۱۴۰۰). مجموعه مطالعات دیپلماسی اقتصادی: اهمیت، رویکردها و ابزارها. دفتر مطالعات اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. شماره مسلسل: ۱۷۸۵۷.

گزارش نشست تخصصی

زنجیره‌های ارزش اقتصادی منطقه‌ای؛ ایده‌ها و راهکارها

تاریخ انتشار: آذر ۱۴۰۱

شناسه یکتا: ETG-MT-787

